

ההתנגדות החרדית לציונות

יעקב ראבקין, ההתנגדות היהודית לציונות: תולדות המאבק הנמשך, תרגם פנחס זידמן, חיפה: פרדס, תשע"ד, 307 עמ'

כותרת הספר 'ההתנגדות היהודית לציונות' מטעה. החיבור צריך להיקרא 'ההתנגדות החרדית לציונות', וליתר דיוק 'ההתנגדות של חסידות סאטמר ונטורי קרתא לציונות'. הכותרת המוטעית משקפת מגמה רחבה בספר, השופע הגזמות ואי דיוקים, ושניכרת בו היכרות שטחית של הביבליוגרפיה. מבחינה אקדמית מדובר במחקר חלש, שנשען במידה רבה – לדעתי מוגזמת – על מחקריו של אביעזר רביצקי,¹ לצד ציטוטים נרחבים מדבריהם של ישעיהו ליבוביץ ושלמה אבינרי, בלי להוסיף שום ממד מקורי וחדש. הכותב מזדהה עם העמדה האנטי-ציונית, ומתיימר להוסיף במחקרו נדבך לספרות הביקורתית על הציונות. אולם כיוון שהרמה האקדמית של הספר נמוכה, והוא מכיל טעויות רבות כל כך, תרומתו לשיח המחקרי והציבורי זניחה.

הספר פותח בתיאור אופייני החדשני-החילוני של הציונות, אשר אכן יצרה מציאות חדשה בהיסטוריה היהודית, מציאות שבה זהותו של יהודי נמדדת על פי נטייתו הלאומית, במנותק מן הדתיות. צודק ראבקין, לא כל היהודים תמכו בציונות מראשיתה, ומתנגדיה הגדולים באו משורות האורתודוקסים והרפורמים. לדבריו ספרו בא לתאר את ההתנגדות הרוחנית לציונות

1 א' רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים: תל-אביב תשנ"ג.

ההתנגדות היהודית לציונות

תולדות המאבק הנמשך

יעקב ראבקין

(עמ' 21). אולם עיסוקו של הספר ברפורמה שטחי ביותר, וראבקין מצטט רק רב רפורמי אחד, בשם ברגר, כאנטי-ציוני. ראבקין שוכח לציין שהזרם האנטי-ציוני התרכז ב'היברו יוניון קולג', בעוד שהקהילות הרפורמיות היו פרו-ציוניות, ושגם בשיא האנטי-ציונות הרפורמית נמנו מנהיגי התנועה הרפורמית עם ראשי הציונים בארצות-הברית, ובהם הרבנים סטפן וייז ואבא הלל סילבר. כיום התנועה הרפורמית חברה בהסתדרות הציונית.

החרדים התנגדו לציונות מחשש לדחיקת הקץ ופגיעה ברעיון הגאולה, מדגיש ראבקין בצטטו את רביצקי בפרק הראשון. לדברי ראבקין 'בעקבות החורבן פסקו חכמי את הפסיקה הידועה בשם "שלוש השבועות" (עמ' 25). הנה כשל עמוק בהבנתו את הסוגיה – שלוש השבועות הן אגדה ולא פסיקה הלכתית. אין בהלכה איסור על עלייה לארץ-ישראל או על יישוב הארץ. אמנם

מכל זהות דתית: 'ישראלים חילונים אינם מצרים על איבוד היהדות' (עמ' 69). מסקנה זו איננה נכונה מבחינה אמפירית. ראבקין, היושב במונטראול אך נולד בלנינגרד, ככל הנראה איננו מכיר את אופי החיים בישראל ואת המחקרים שבדקו את מידת הדתיות של הישראלים היהודים. יהודי 'חילוני' בישראל חוגג את החגים היהודיים, לרוב איננו עובד בשבת, ושומר על כשרות. 80 אחוז מן הישראלים אמרו שהם מאמינים באלוהים.³ האם זוהי דמותה של חילונית מנוכרת לדת בנוסח הסובייטי שראבקין למד להכיר על בשרו? טעות מקוממת נוספת המופיעה בסוף הפרק היא שוב ציטוט מרביצקי, אשר הוא מצדו ציטט את גרשם שלום. ראבקין איננו יודע להבחין איפה נגמרים דברי רביצקי ואיפה מתחילים דבריו של שלום, ומייחס לרביצקי את אזהרתו של שלום מחילונה של השפה העברית – עוד דוגמה קטנה לבורותו של המחבר במקורות שהוא מצטט ולרשלנות של עבודתו המחקרית. דרך אגב, תכנית ההתנתקות יצאה לפועל בשנת 2005 ולא בשנת 2006.

בפרק השלישי מנותחת 'ההאשמה הרצינית ביותר נגד הציונות שהיתה ועודנה חילון היהודים' (עמ' 111). בפרק זה מוצגת עמדה מסורתית שהשיבה לארץ-ישראל לאחר ריצוי עונש הגלות צריכה להיות תוצאה של מעשים טובים, ולפיכך אין לראות בהצלחת הציונות פרס על כפירתה. יתרה מזו, החטאים בארץ-ישראל נחשבים חמורים יותר מאלה הנעשים בחו"ל. ראבקין מביא שוב את האיסור על עלייה קולקטיבית לארץ-ישראל המופיע בתלמוד הבבלי.⁴ לאחר מרד בר כוכבא

יואל טייטלבוים, הרבי מאסטמר, פסק איסור עלייה לארץ-ישראל ואסר על חסידיו לברוח מאירופה לפלשתינה המנדטורית לפני מלחמת העולם השנייה, אולם הרבי מגור, אברהם מרדכי אלתר – מנהיג חסידי חשוב לא פחות באותה עת אם לא חשוב יותר – פסק בדיוק ההפך, עודד את חסידיו לצאת מפולין, והוא עצמו נמלט מוורשה לבני-ברק לפני הכיבוש הנאצי. עוד עובדה תמוהה כבר בפרק הראשון בספרו של ראבקין היא הכללת תנועת ש"ס במחנה האנטי-ציוני. ש"ס קיבלה עליה תפקידים מיניסטריאליים בממשלות ישראל, תומכה משרתים בצבא, והיא אף הצטרפה להסתדרות הציונית. וההבל נמשך: 'אופוזיציה לציונות מורגשת גם בקרב ממשיכי דרכו של הרב שמשון רפאל הירש (1808-1888), מנהיג האורתודוקסיה בגרמניה' (עמ' 31). אילו היה ראבקין קורא את סקר העמדות של הקהילה היהודית של ניו-יורק שערכה הפדרציה היהודית, הוא היה לומד שהזרם האורתודוקסי ככלל מזדהה מאוד עם מדינת ישראל, וש-75 אחוז מאנשי האורתודוקסיה המודרנית, ממשיכת דרכו של הרש"ר הירש, מביעים תמיכה במדינת ישראל.² למען האמת על פי הסקר ההתנגדות שלהם לציונות שולית למדי.

הפרק השני פותח בתיאור המהפכה החילונית והלאומית שחוללה הציונות. ראבקין מדגיש את החידוש שבקביעת הזהות היהודית על בסיס לאומי בלבד. הוא מציין את מהפכת הנאורות כנקודת הפתיחה, ושהציונות קיבלה את עקרונות ביקורת הדת, שהובילה להחלשת המסורת הדתית. מסקנתו של ראבקין היא שהיהודי הלאומי מרוקן

שוגרמן, יהודים ישראלים: דיוקן: אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל, 2009, ירושלים תשע"ב, עמ' 43-44 (הרו"ח מופיע באתר 'המכון הישראלי לדמוקרטיה' במרשתת).
4 בבלי, כתובות קיא ע"א.

2 S.M. Cohen, J.B. Ukeles & R. Miller, *Jewish Community Study of New York, 2011: Comprehensive Report*, New York 2012, pp. 223-224
3 ראו ברו"ח הסקר השלישי של 'מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות' וקרן אבי חי: 'א' אריאן וא' קיסר-

חשבון עם יהדות רוסיה; הוא מותח עליה ביקורת ספציפית ומאשימה באימוץ שיטות סובייטיות ואף פשיסטיות במדינת ישראל. ההסבר החרדי הסאטמרי של ראבקיין למיליטריזם ולהצלחות הצבאיות של ישראל הוא שבעקבות התגברות כוחו של השטן ניתנו לציונים ניצחונות צבאיים, וכך גדל התעווע. מכאן הוא יוצא להסביר מדוע בחרה משלחת של 'נטורי קרתא' לבקר באיראן בשנת 2006 ונענתה להצעה של איראן לכונן שלום עם היהודים אך לא עם מדינת ישראל. הכותב אינו מציין שמשלחת זו גונתה על ידי כל הזרמים החרדיים, כולל חסידות סאטמר, בשל הפגיעה בסולידריות היהודית והתחברות למי שקוראים להרוג יהודים, ושהמשלחת השתתפה למעשה בכנס של מכחישי שואה, שגם 'נטורי קרתא' אינם מכחישים את קיומה. אילו היה ראבקיין מעמיק בהיסטוריה של חסידות סאטמר, הוא היה לומד שיואל טייטלבוים אסר על חסידיו להשתתף בהפגנות של אש"ף מחשש להידמות ליהודי השונא עצמו.⁵ מסקנת המחבר: 'הטרור הפלסטיני הוא עונש [אלוהי] המוטל על הציונים עקב עברות אין סופיות על כללי המוסר היהודי' (עמ' 161). בציטוט זה חושף הכותב את נטיות לבו ואת הזדהותו עם ההשקפה שהוא מתאר. הפרק החמישי עוסק בגבולות שיתוף הפעולה של החרדים עם מדינת ישראל. הפרק נפתח בתיאור פעילותו של יעקב ישראל דה האן, 'שר החוץ' של 'העדה החרדית' בירושלים, שנרצח בשנת 1924 על ידי מתנקש ציוני. דה האן ניסה ליזום הסכם שלום עם בית המלוכה האשמי על בסיס עקרון בני החסות, שלפיו יהודים יוכלו לדור בשלום בשלטון ערבי תמורת תשלום מס

נסית, ציפייה לגאולה על-טבעית. מסקנת ראבקיין: 'ניתן לראות, איפא, שהרעיון של חזרה מאורגנת או מדינית לארץ ישראל נוגד את ההבנה המסורתית של הגאולה' (עמ' 95). כדי לחזק את עמדתו, שהוא מגדיר 'נקודת מבט מסורתית', ושמיחסת ליואל טייטלבוים, ראבקיין מצטט את הרמב"ם וטוען: 'הרמב"ם אינו מונה את ישוב בארץ כמצווה, אפילו לעתיד לבוא, כי הישוב כרוך בכיבוש [ואין] לצפות לפעולה צבאית בתוך גאולה שלמה' (עמ' 88-89). חוקר הגון ואובייקטיבי היה חייב לציין כי חוגים אורתודוקסיים אחרים קוראים ברמב"ם קריאה הפוכה ממש, קריאה לאקטיוויזם משיחי ארצי, כך שאין 'נקודת מבט מסורתית' אחת ויחידה. פרקים יא-יב בהלכות מלכים לרמב"ם דנים במעשי הארציים של מלך המשיח, הכוללים את כיבוש הארץ והקמת מלכות בית דוד. הצינונות הדתית המשיחית נשענת על פרקים אלה על מנת להצדיק את השקפתה התאולוגית. רביצקי עסק בכך בהרחבה במחקריו על נושא זה, אך ככל הנראה 'שכח' ראבקיין לקרוא פרקים אלה. ככלל אין בניתוחיו של ראבקיין כל ביקורתיות כלפי מושאי מחקריו, כאילו קריאתם את ספרות הקודש היא היחידה האפשרית. הפרק הרביעי פותח בתיאור הנטיות המיליטריסטיות שבתנ"ך, ומדגיש כי המסורת הרבנית התרחקה מאלה, עקב כישלון המרידות היהודיות בראשית האלף הראשון לסה"נ. הכותב מציין נכון שהנרטיב של התנ"ך והמשנה מייחס ניצחונות לאל ולא לבני אנוש. חכמי המשנה שללו את המיליטריזם המרטירי של לוחמי מצדה וייחסו את ניצחונות המכבים לאל. מתוך דיון זה צועד המחבר צעד קדימה כדי להמחיש את האופי האנטי-יהודי כלשונו של הצינונות, ומתאר בהרחבה את אופייה האלים של התנועה הלאומית, שלשיטתה אין מקום לביטחון באל אלא לכוח צבאי. נראה שהכותב בא לסגור

5 א"ס דייטש, ספר בוצינא קדישא, א, ניו-יורק תשנ"ח, עמ' 332; D. Meisels, *The Rebbe: The Extraordinary Life and Worldview of Rabbeinu Yoel Teitelbaum the Satmar Rebbe*, Lakewood, NJ 2011, pp. 518-519

'אף על פי שחטא ישראל הוא' ו'פושעי ישראל שמליאין מצוות כרימון',⁷ ולפיכך נזקקו רבני 'היישוב הישן' לנוסחה שפטרה אותם מהצורך לראות שותפות גורל עם הציונים, והצדיקו בכך את החלטתם להתפלג ממוסדותיהם, כפי שנעשה בהונגריה, בגרמניה ובהקמת 'העדה החרדית' בירושלים. 'נטורי קרתא' מתנגדים להשתתף בבחירות בישראל כדי לא להביע הזדהות עם המדינה ולא להיות שותפים בה. הם תוקפים את 'אגודת ישראל' על שפיתחה גישה פרגמטית יותר, וטוענים שהשלמונים שהיא מקבלת מן המדינה מעוררים את עיניה.

הפרק השישי עוסק ביחסם של החרדים לשואה ובקשר שהם רואים בין הציונות לשואה. הפרק מתחיל בתיאור של סיבה ומסובב ומצטט את הרב אלחנן בונים וסרמן, מחשובי הרבנים של האורתודוקסייה טרם מלחמת העולם השנייה, שראה בצרות היהודים לפני המלחמה עונש אלוהי על המרד הציוני. לאחר מכן המחבר מצטט את עמרם בלוי, מנהיג 'נטורי קרתא', שטען שכל ישראל ערבים זה לזה, ולכן שילמו החרדים כקולקטיב בהשמדה המונית על ידי הנאצים על עברות הציונים. בספרו 'יואל משה' השתמש יואל טייטלבוים ברטוריקה דומה והסביר את השואה כעונש אלוהי על הפשע הציוני. ידוע פחות שהוא גם ציטט באותו חיבור את תאוריית הערב הרב שהוזכרה לעיל. והנה כשל לוגי שראבקין לא ראה או שהתחמק מלהתמודד עמו: אם הציונים אינם יהודים בשורשם אלא גויים בתחפושת, מדוע בחר אלוהים להעניש את היהודים הטהורים, החסידים, על חטאיהם של גויים? כאן קורסת באחת כל תאוריית הדמנולוגיה של חוגים אלה. מוטב שיחליטו חסידי סאטמר: אם הציונים הם יהודים

מיוחד, והסכם זה בא לחתור תחת הצהרת בלפור. ההנהגה הציונית ראתה בהסכם זה סכנה למימוש מטרתיה בשעה שנראה היה שבריטניה נסוגה מהתחייבותה, ולכן שלחה מתנקש לרצוח את דה האן. אולם לא הייתה זו הסיבה היחידה להיחלשות 'היישוב הישן' באותה עת. שלטון המנדט הבריטי, אשר העביר את סמכות ההנהגה היהודית ממוסד החכם באשי העות'מאני לתנועה הציונית, וגלי העלייה הציונית לארץ-ישראל הפכו את 'היישוב הישן' האנטי-ציוני לקבוצה קטנה ומוחלשת, אשר אפילו 'אגודת ישראל' הפנתה לה עורף. התגברות האנטישמיות באירופה ועליית הנאצים בד בבד עם פרוץ המרד הערבי בארץ-ישראל הובילו את 'אגודת ישראל' לאמץ מדיניות מאוזנת ולשתף פעולה עם הממסד הציוני מתוך רגש של שותפות גורל.

כדי להתחמק מהצורך להפגין רגש של סולידריות יהודית, שכאמור היה נחלתם של מרבית החרדים, העלו חכמי 'היישוב הישן' את התאוריה שיהודי חילוני איננו יהודי כלל כי אם צאצא של הערב הרב – וראבקין טוען בטעות שמדובר בצאצא של עמלק. לפי תאוריה זו, שהגה הרב ישעיה אשר זליג מרגליות,⁶ הערב הרב שברחו עם בני ישראל ממצרים (שמות יב, לח) הם צאצאי המכשפים המצרים, ומדי דור נשמותיהם מתגלגלות יחד עם דמותו של משה, שנלחם בהם. לטענת מרגליות כיוון שהדור הוא דור של עקבתא דמשיחא, ערב ביאת המשיח, כוחו של הערב הרב מתחזק, והוא נחשף לעיני כול בדמותם של הציונים פורקי העול. תאוריה זו נועדה לאפשר לא לראות את הציונים ככלל ישראל, שהרי בשורשם הם צאצאי המצרים. התלמוד מעודד סולידריות יהודית בקביעות כמו

7 ועזריהם וסייגיו, ירושלים תרפ"ז.
7 בבלי, סנהדרין מד ע"א; שם, עירובין יט ע"א.

6 יא"ז מרגליות, אשרי האיש: חיבור מיוסד להזהיר את בני ישראל על האיסור הגדול בעון התחברות לרשעים

ספרות קונספירטיווית הטוענת שהלובי הישראלי בושינגטון מפעיל את עצמתו השטנית, ושהוא היה המוח מאחורי הפלישה האמריקנית לעיראק. מאפיינת את פרק זה תחושת הקרבנות שלו וחבריו האנטי-ציונים, התוקפים את ישראל ונאלצים להתמודד עם מתקפת נגד שבטטייה הם עשויים להידרש לשלם מחיר אישי. אפשר לציין בהקשר זה שבאקדמיה בישראל ובעולם יש נטייה לעמדות ביקורתיות כלפי ישראל, ומי שמשלמים את המחיר האישי הם דווקא מי שמתייצבים לצד ישראל.

לסיכום, בהחלט יש מקום למחקר מעמיק של הזרם האנטי-ציוני ביהדות החרדית, ובשנים האחרונות התפרסמו מחקרים חדשים בנושא במונוגרפיות ובעבודות דוקטור.⁸ הגם שהספר שלפנינו מוצג כפרי עבודה מחקרית ומדעית, מדובר במחקר לקוי ומוטה. על עטיפת הספר נרפסו שבחים מופלגים לחיבור, אך עיון מדוקדק בשמות התומכים מלמד כי הם אינם מצויים בשדה המחקר או שהם חוקרים פוסט-ציונים או אנטי-ציונים, כמו שלמה זנד ונועם חומסקי. מי שמעוניין להבין לעומק את עמדת החרדים האנטי-ציונים טוב יעשה אם יקרא את ספרו של רביצקי או את שלל המחקרים החדשים בנושא, שכלל אינם מצוטטים בספר.

כדיוק כמו החסידים, יש ערכות הדדית של כולם, ואז התאוריה עוברת; אולם היא איננה עומדת אם לשיטתם הציונים הם צאצאי הערב הרב, כלומר גויים גמורים, שכן מכאן נובעת השאלה מדוע העניש אלוהים דווקא אותם והנחיל הצלחה לציונים-הגויים.

בהמשך הפרק המחבר מבקש להכפיש את הציונים ולטעון לשיתוף פעולה של גורמים ציוניים ימניים עם הנאצים ולאדישות של הממסד הציוני בזמן המלחמה לגורל היהודים באירופה. ראבקין מביא את המקרה של רודולף (ישראל) קסטנר כדוגמה לשיתוף פעולה בלתי מוסרי. כל מי שבקיא בנושא יודע כי התמונה מורכבת יותר, וכדי להוסיף על המורכבות אציין עובדה שמשום מה חסרה בספר – הרב יואל טייטלבוים ניצל בזכות רכבת ההצלה של קסטנר וברח והשאיר את חסידיו ללא מנהיגות אל מול הנאצים האכזרים.

הפרק השביעי והאחרון מביא חיזוקים נוספים להשקפה האנטי-ציונית, הפעם מזוויות לא דתיות, על מנת להראות שההתנגדות לציונות היא רחבה ונובעת מהקשרים שונים. ראבקין מסביר כי מדינת ישראל היא המקום המסוכן ביותר ליהודים היום, וכי עליית האנטישמיות העולמית היא תוצאה של התוקפנות הישראלית. הוא ממשיך ומצטט

דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"א; י' פונד, פירוד או השתתפות: אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל, ירושלים תשנ"ט; M. Inbari, *Jewish Radical Ultra-Orthodoxy Confronts Modernity, Zionism and Women's Equality*, New York 2016

8 ד' סורוצקין, אורתודוקסיה ומשטר המודרניות: הפקתה של המסורת היהודית, בני-ברק תשע"ב; מ' קרן-קרץ, 'ר' יואל טייטלבוים: הרבי מסטמר (1887-1979): ביוגרפיה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב, תשע"ג; ל' קופר, 'האדמו"ר ממונקאטש הרב חיים אלעזר שפירא: הפוסק החסידי: דמות ושיטה', עבודת